

HELŠINSKI ODBOR ZA LJUDSKA PRAVA U SRBIJI

JUGOSLAVIJA U ISTORIJSKOJ PERSPEKTIVI

Jugoslavija u istorijskoj perspektivi

Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji

Jugoslavija u istorijskoj perspektivi

Beograd, 2017

JUGOSLAVIJA U ISTORIJSKOJ PERSPEKTIVI

Izdavač

Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji

Za izdavača

Sonja Biserko

Copyright © Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, 2017.

Uređivački odbor

Latinka Perović

Drago Roksanđić

Mitja Velikonja

Wolfgang Hoepken

Florian Bieber

Recenzenti

Dubravka Stojanović

Vera Katz

Hrvoje Klasić

Lektura

Seška Stanojlović

Grafičko oblikovanje i slog

Ivan Hrašovec

Fotografije i ilustracije na naslovnoj strani

- Dan mladosti u Mariboru, 1961. foto: wikipedia.org
- Vukovar 1991, foto: Željko Jovanović
- Mapa SFRJ, www.jugosloveni.info

Ilustracija na zadnjoj strani korica i prvoj strani knjige

- Pablo Pikaso, plakat za film *Neretva*, 1969.

Štampa: Delfimedia

Tiraž: 3000

CIP – Каталогизација у публикацији –
Народна библиотека Србије, Београд
ISBN 978-86-7208-207-4
COBISS.SR-ID 236922892

Izdavanje knjige, u okviru celog
projekta, podržalo je Ministarstvo
inostranih poslova Savezne Republike
Nemačke

Ambasada
Savezne Republike Nemačke
Beograd

Sadržaj

REČ IZDAVAČA

Zašto ovaj projekat 9

PREDGOVOR

Jugoslavija iz različitih uglova 12

UVOD

Multiperspektivnost (post)jugoslovenskih istorija 15

I — VIŠESTRUKA JUGOSLAVENSTVA – KAKO JUGOSLAVENSKI NARODI ULAZE U JUGOSLAVIJU

DRAGO ROKSANDIĆ

Jugoslavenstvo prije Jugoslavije 27

II — JUGOSLOVENSKO ISKUSTVO U NACIONALNIM PERSPEKTIVAMA

HUSNIJA KAMBEROVIĆ

Bošnjaci, Hrvati i Srbi u Bosni i Hercegovini i u Jugoslaviji

U stalnom procepu. 57

ŠERBO RASTODER

Crna Gora i Crnogorci u Jugoslaviji

Gubitak državnosti i njena obnova 82

IVO GOLDSTEIN

Hrvatska i Hrvati u Jugoslaviji

Suprotstavljanje centralizmu. 115

LJUBICA JANČEVA i ALEKSANDAR LITOVSKI

Makedonija i Makedonci u Jugoslaviji

Uspostavljanje sopstvenog identiteta 149

BOŽO REPE

Slovenija i Slovenci u Jugoslaviji

Zašto su ušli i zašto su izašli:

tri slovenačke odluke o jugoslovenstvu. 172

LATINKA PEROVIĆ	
<i>Srbi i Srbija u novovekovnoj istoriji</i>	
Iskustvo sa drugim narodima	202
MRIKA LIMANI	
<i>Kosovo u Jugoslaviji</i>	
Protiv kolonijalnog statusa.	251
MILIVOJ BEŠLIN	
<i>Vojvodina u Jugoslaviji</i>	
Borba za autonomiju	279
III — JUGOSLAVIJA U ISTORIJSKOJ PERSPEKTIVI (1918–1991)	
SRĐAN MILOŠEVIĆ	
<i>Društvo Jugoslavije 1918–1991</i>	
Od stagnacije do revolucije	327
IGOR DUDA	
<i>Swakodnevní život u obje jugoslavenske države</i>	
Hvatanje koraka sa Evropom	366
VLADIMIR GLIGOROV	
<i>Jugoslavija i razvoj</i>	
Korist i troškovi – ključna tema sporenja	383
NENAD MAKULJEVIĆ	
<i>Jugoslovenska umetnost i kultura</i>	
Od umetnosti nacije do umetnosti teritorije	414
TVRTKO JAKOVINA	
<i>Jugoslavija na međunarodnoj pozornici</i>	
Aktivna koegzistencija nesvrstane Jugoslavije.	434
MITJA VELIKONJA	
<i>Načini sećanja na Jugoslaviju</i>	
YU-retrovizor	485

IV — ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

SRĐAN MILOŠEVIĆ i MILIVOJ BEŠLIN

Posle Jugoslavije

Problemi društvene transformacije 517

VLADIMIR GLIGOROV

Razlozi i posledice raspada Jugoslavije 521

BIOGRAFIJE AUTORA 533

PROBLEMI DRUŠTVENE TRANSFORMACIJE

SRĐAN MILOŠEVIĆ
MILIVOJ BEŠLIN

NA SAMITU EVROPSKE Unije (EU) u Solunu 2003. godine svim balkanskim zemljama otvorena je jasna perspektiva članstva u EU, uz poštovanje preciznih političkih, ekonomskih i vrednosnih kriterijuma. Njihovo ispunjavanje podrazumeva čitav niz sveobuhvatnih reformi kojima se svaka od država menja iznutra, pre svega u pravcu jačanja vladavine prava, kao osnovnog preduslova bilo kakvog društvenog napretka, nezavisno od bliskosti perspektive članstva u EU. Proces pridruživanja nije, u osnovi, ništa drugo nego prilagođavanje domaćih zakonodavstava standardima koji važe u EU, uz uslov da se ta prilagođavanja sprovode u praksi.

Među prvim koracima u procesu pridruživanja zemalja nekadašnje Jugoslavije EU bio je njihovo primanje u Savet Evrope (SE), čime su ljudska, građanska i politička prava građana u regionu dobila jaču zaštitu. Još jedan važan stub u stabilizaciji regiona i prevladavanju njegove turbulentne prošlosti obeležene ratom i nizom zamrznutih konflikata jeste i partnerstvo sa NATO. U tom domenu ostvaruju se rezultati veoma različitog dometa, kao uostalom i u pogledu evropskih integracija: Sve zemlje su članice Saveta Evrope. Slovenija i Hrvatska su jedine od država nastalih

disolucijom Jugoslavije postale članice i EU i NATO. Ostale države veoma sporo napreduju ka članstvu u EU, a pitanje odnosa prema NATO naročito je zaoštreno u Srbiji. Crna Gora je postala član NATO u junu 2017. Makedonija i Srbija imaju status kandidata za članstvo u EU, a BiH i Kosovo imaju potpisan Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju (SSP).

U svim zemljama nastalim raspadom Jugoslavije odvijala se, a i dalje traje kompleksna i sveobuhvatna, ali i kontroverzna društvena transformacija (*tranzicija*), čiji su dometi različiti u svakoj od tih zemalja. Najuspešnije (ili makar najmanje traumatičnu) tranziciju imala je Slovenija, premda se i ona suočavala s brojnim problemima, koji su globalnom privrednom krizom samo uvećavani. U ostalim državama teško da bi se moglo govoriti o bar približno uspešnoj privrednoj i ukupnoj društvenoj transformaciji, budući da one nikako ne izlaze iz začaranog kruga siromaštva, korupcije i enormnog bogaćenja privilegovanih pojedinaca, nalazeći se već dugo na dnu evropske lestvice po svim značajnim pokazateljima razvoja i kvaliteta života. Strukturni problemi svakog pojedinačnog društvenog konteksta nastalog raspadom jugoslovenskog okvira višestruko uvećavaju inherentne nesavršenosti modela kojem se teži i na čijoj periferiji, čak i pod najpovoljnijim okolnostima, ne bi bilo ni najmanje jednostavno ostvariti visoke rezultate u privrednom i sveukupnom društvenom razvitku kakav je regionu potreban. Stagnantna privreda ne stvara nikakvu bazu za širu društvenu transformaciju i ne otvara nikakvu perspektivu. Rat je ostavio veoma teške posledice na društvima, posebno u pogledu ljudskih potencijala, u svakom smislu: demografskom, zdravstvenom, antropološkom, obrazovnom. Sve su zemlje zbog stagnacije, siromaštva, krize, nezaposlenosti, kao i zbog veoma nepovoljne društvene i političke atmosfere (nasilje, netolerancija, konzervativizam...) suočene sa ozbiljnim problemom odliva mlađeg, obrazovanijeg i radno sposobnog stanovništva.

Regionalne elite nisu ni sposobne, a još manje voljne da preduzmu ozbiljne i sveobuhvatne reforme kojima bi se oslobodili potencijali društva i omogućio nastanak sistema kompatibilnog sa onim svetskim tokovima koji omogućavaju održiv razvoj privrede s jedne i vladavinu prava, uz naročit naglasak na poštovanju ljudskih prava, s druge strane. One i dalje, uz retke i pojedinačne izuzetke, zapravo sistematski generišu probleme, postavljaju prepreke promenama i održavaju nacionalizam koji im omogućava ideološku kontrolu nad homogenizovanim vlastitim etničkim zajednicama, bez ikakve koncepcije modernog društva s razrađenim mehanizmima prevencije i razrešavanja unutrašnjih konflikata, koji patološki izbijaju na površinu u retkim pauzama nacionalne homogenizacije. Svaka promena se javlja kao „defanzivna“: menja se samo ono što je neophodno, kako bi nepromenjena ostala suština. Iako su uočljivi trendovi nezadovoljstva, još uvek ne postoje mehanizmi niti kritična društvena masa koja bi iznedrila i podržala odgovorne i ka budućnosti orijentisane političke ciljeve i programe njihovog ostvarenja.

Neprestano definisanje i redefinisane nacionalnog identiteta odvija se u atmosferi permanentnih nacionalističkih konflikata niskog intenziteta i odbranaških tlapnji o ugroženostima i nepravdama od suseda ili manjina. Gotovo da nigde u regionu nema spremnosti za suočavanje sa prošlošću, a u tom pogledu najkomplikovanije stanje je u Srbiji, koja odbija da sagleda svoju ulogu u ratovima tokom devedesetih, a nikako ne uspeva ni dati smisao čitavom svom XX veku, naročito njegovoj drugoj polovini. Uz sličnu konfuziju u pogledu druge polovine XX veka, u Hrvatskoj i delimično u Bosni i Hercegovini retroaktivno se, pod utiskom iskustva iz devedesetih, retušira istorija Drugog svetskog rata. Makedonija je i dalje u fazi „izmišljanja tradicije“, svojstvene svim procesima izgradnje nacionalnog identiteta, premda bi se u XXI veku očekivalo više otklona od devetnaestovekovnih koncepata. Razdruživanje Srbije i Crne Gore otvorilo je identitetska pitanja u samoj Crnoj Gori, a pogranični sporovi Hrvatske i Slovenije takođe nisu

ostali samo pitanje prava i geografije, već su se postavljali i kao pitanje nacionalne časti. Posve razumljivo, otvorena „nacionalna pitanja“ (granice, status manjina u susednim državama, opšti uzajamni odnosi među državama naslednicama Jugoslavije) angažuju nacionalne mitove i stereotipe, ali je isto tako važno zapitati se zašto se ta pitanja tako dugo ne rešavaju, čime se društva uporno drže u vrtlogu većitih, identitetski „bitnih“ problema.

U svakoj od država se mnogo više računa na međunarodnu konstelaciju i odnos snaga na međunarodnoj sceni, nego na mogućnost međusobnih sporazuma. Lako je uočiti da srpske elite, u pogledu zaštite onoga što definišu kao srpski nacionalni interes računaju na podršku Rusije, dok gotovo sve ostale države o kojima je ovde reč perspektivu vide u članstvu u NATO. U takvoj konstelaciji, Bosna i Hercegovina neminovno ostaje u procepu. Uticaj zapadnog činioca, pri tome, značajno je opao, što je ostavilo prostor za delovanje drugih faktora, posebno Rusije i Turske. Zbog unutrašnjih problema, EU je izgubila deo svog uticaja na Zapadnom Balkanu, što je delimično nadomešteno snažnijim prisustvom Nemačke, kao države koja među evropskim zemljama pokazuje najviše interesovanja za region. Nema nikakve sumnje da Nemačka na Balkanu ima očigledne ekonomske interese, ali je i njena podrška demokratizaciji na tom prostoru do sada bila veoma značajna. Naročito je značajna inicijativa poznata kao „Berlinski proces“, čiji je cilj da države Zapadnog Balkana podstakne na međusobnu saradnju, kao jedan od glavnih uslova i kriterijuma uspešnosti procesa približavanja članstvu u Evropskoj Uniji. Regionalna saradnja za sada se odvija uglavnom na političkom nivou. Pokrenute su izvesne infrastrukturne i ekonomske inicijative, čiji je cilj da povežu region, ali još uvek nema ekonomskih projekata koji bi ga čvršće integrisali. Integraciju blokira i odsustvo jedinstvenog bezbednosnog okvira, zbog različitih orijentacija država na pomenutom prostoru. To je atmosfera koja stvara napetost i nesigurnost u pogledu budućnosti regiona čija je nedavna prošlost obeležena ratovima.